HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 5 Nisan 1936 Sayı : 54

Oğuz Destanından "Bey Böyrek„ e dair son araştırmalar

ve

BEY BÖYREĞİN ERZURUM VARYANTI

Türklerin, Orta Asyada islâm olmazdan önce teşekkül eden ulusal destanlarından bir kaçını derlemiş olan profesör Barthold : « Anadolu Türkünde, bu kabil ulusal destanlardan bir iz bulunamıyacağını, Anadolu halkının asırlarca Arap, Acem ve Bizans kültürlerinin tesiri altında bulunduğuna göre bunun pek tabiî olarak telakki edilmesi lâzımgeleceği, » mütaleasında bulunmuştu.

Cümhuriyetimizin doğuşile beraber yürüyen Halk Bilgisi = «folklor» araştırmalarımız son ucunda ele geçen maddeler bu nazariyenin yanlışlığını tamamile ortaya koydu.

928 yılında Safranboluya olan tetkik gezimde, Hacılarobası yürüklerinden «hacı Ahmet gilin Emine kadın» adile obaca ünlü bir ihtiyar kadından Oğuz destanı cümlesinden « Bey Böyrek » destanını tesbit ettim. Destanın musikili ezgilerini de aynı kadından olduğu gibi geçerek Türk tarrihi tetkik cemiyetinden Mahmut Rağıb Köse mihale notaya aldırttım.

Destanın metnini « Millî Mecmua » nın 222 - 226 sayılı nushalarında neşrettim. Mahmut Rağıb Kösemihal de bu ezgileri musiki tarihimiz bakımından inceleyerek mecmuanın yine aynı sayılarında notalarile birlikte neşretti.

Oğuz destanı izlerinin bu suretle Güney Anadoluda tesbtit edilişini, Kuzey Anadoluda da bulunması takip etti.

Kuzey Anadolu folkloruna dair çok değerli eser ve neşriyatile tanınan ilk tetrisat enspektörlerinden Ali Rıza, Adana da çıkan [Memleket] gazetesinde «Oğuz hanın hikâyesi » başlığı altında bir Bey Böyrek masalı neşretmekte idi ki, bu masalla Kuzey Anadoluda da Oğuz destanı izlerinin halk arasında hala yaşamakta olduğu anlaşılmış oldu.

Bu buluşlar üzerine, istanbulda « Türkistanı öğrenme » derneğinde profesör Zeki Velidinin başkanlığında yapılan toplantıda, Türk Dili Tetkik Cemiyetinden Abdülkadir İnan, Güney ve Kuzey Anadoluda tesbit edilmiş olan «Bey Böyrek» varyantlarının, Türklerin islâm dinine girmezden önceki destanlarile mukayesesini yaptı.

Orta Asyada «Başkurt» kabileleri arasında yaşamakta olan « Alp Bamsi » destanile «Bey Böyrek» destanındaki karekteristiğin ana çizkilerini çizerek, bu destanların müşterek bir kaynaktan çıkıp günümüze kadar gelişindeki tarihî akışı anlattı. Anadolu da bulunan iki varyantin hars tarihimiz bakımından değerinin pek önemli olduğunu da izah etti. [1]

« Bartın » gazetesinin (303 ve 304) sayılı nushalarında, hacılar obasında yaşayan diğer bir « Bey Böyrek » varyantının mevcudiyetinden Safranbolu gençliğini haberdar etmiş ve yine bu gazetenin 308 sayılı nushasından 318 sayılı nushasına kadar devam etmiş olan yazılarımda « Oğuz destanlarının » Anadolu da aranma şekilleri hakkındaki mutalealarımı da bildirmiş idim.

Bu yazılarımı takip eden değerli halkıyatcımız şair Trabzonlu Hamamî zade İhsan da, bana büyük bir cilt tutan gayrı münteşir (Trabzon Masalları) adlı eserinden Bey Böyreğin Trabzon varyantini bulup göndermek nezaketinde bulundu. Bu varyanti de Bartının (319) sayılı nushasında neşrettim.

İstanbul Darülfenunu Edebiyat Fakültesi eski asistanı Pertev Nailî (Kör oğlu) na dair Bartın gazetesine yazdığı bir yazıda (Dede Korkut) hikâyelerinden de bahsetmiş, Bolu ya olan bir gezisinde « Oğuz destanı » izlerine rastladığını tasrih etmişti. Aradan bir müddet sonra, Pertev Nailî İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde (15) inci asırda yazılmış Bey Böyreğe dair el yazması bir kitap bularak istinsah etmiştir.

[1] Abdülkadir İnanın bu meseleye dair «Bartın » gazetesinin « 276 » sayı 930 da çıkan diyevine bakınız.

932 yılında istanbulda çıkmış olan (Atsız) mecmuanın 11 inci sayısında Bey Böyreğe dair Safranbolu Kuzyakasında tesbit ettiğim ikinci bir varyantı da fonetik harflerle, mahallî lehçeye sadık kalarak neşrettim.

Ali Rıza da 933 yılında çıkardığı (Cenupta Türkmen oymakları) adlı kitablarında «Bey Böyrek » e dair bulduğu son varyantları neşretti.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinden Ali Dehri, bundan bir kaç ay önce Bey Böyrek destanına dair yeni maddeler buldu. Bu Varyant üzerinde bir etüt hazırlamaktadır.

Ankara Erkek Lisesi edebiyat öğretmeni şair Orhan Şaik, türklerin islâm olmazdan önce teşekkül etmiş olan ulusal destanları ve dolayısile Bey Böyreğe dair bir çalışma üzerinde olduğunu da bilmekteyiz.

Yukarıya sevinçle yazdığım bu çalışmalardan alınan son uclar, bize bu yolda daha yeni maddeler getireceğine inanım her günkünden daha artıktır. Eski Türk destanlarının ergeç Anadolunun her bucağında, Türkün arık ruhunda bulunacağına şüphe etmemekteyim.

Netekim Finans bakanlığı enspektörlerinden Trabzonlu Cemal in, Erzurum lu 82 yaşlarında bir kadından dinleyerek tesbit edip bana yolladığı « Bey Böyreğin Güney varyantı » bu düşüncemi bir kat daha kuvvetlendirmiş bulunmaktadır.

Bu varyant, Safranbolu Hacılarobası ve Kuzyaka varyantlarından esasda ayrılmamakla beraber, teferrüatta bazı önemli noktalarda ayrılmaktadır. Safranbolu varyantlarında olduğu gibi destan burada da destanî şeklini kaybetmiş, « bir varmış . . Bir yokmuş . . » motifi ile masallaşmış bir hale bürünmüştür.

Destanın islâmî tesirlerden de mütessir olduğu hikâye içinde geçen « Mustafa », «Baltacı kel vezir » gibi kahramanların adlarından anlaşılmaktadır.

Erzurum varyantını, Safranbolu varyantlarından ayıran müteferri noktalarda : Bey Böyreğin ceylanı çadıra kadar takip etmesi ve çadırda rastladığı genç kıza âşık olması .... Bey Böyrek ülkesinin tekfur tarafından tecavüze uğraması ve Tekfurun mağlûp edilmesi; savaş arasında Bey Böyrek uyurken bir püsüye düşürülerek (39) askerile birlikte esir edilip zındana atılması ve orada Tekfur kralının kızı ile muaşakası ve kız tarafından zindandan kurtarıldıktan sonra (39) askerile Tekfur kızını almak için tekrar hududu geçmesi ve emeline muvaffak olması kısımlarıdır. Ki; bu bakımdan Bey Böyrek destanının doğu varyanti Güney ve Kuzey Anadolu varyantlarından daha zengin ve aynı zamanda destanın aslî şekline daha çok uygun bulunmaktadır. diğer ulusal destanlarımızda olduğu gibi, bu Bey Böyrek destanında da Türkte sevgi, ahde vefa, sedakat ve kahramanlığın bütün incelikleri ruhumuzu okşamaktadır.

Erzurumun münevver gençliği mahallinde bu destan hakkında daha esaslı bir araştırma yapacak olursa, aşağıya aynen yazdığım « Erzurum varyantının » daha zengin kollarına rastlayacaklarına şüphe etmemekteyim. Ve bunu münevver Erzurum gençliğinden beklemekteyiz de ....

Bey Böyreğin Erzurum varyantı

Bir varmış.. Bir yokmuş.. Eski zamanda bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu olmazmış. Kendi taç ve tahtına varis olacak bir çocuğu dünyaya gelmediği için padişah çok merak eder daima yeis içinde yaşarmış. Günlerden birgün, yine padişah dertli dertli veziri ile buna dair görüşürlerken aklına tebdili kıyafet edip seyahate çıkmak, derdinin devasını uzaklarda aramak gelmiş .. Ertesi gün padişahla vezir tebdil kıyafet ederek yola çıkmışlar. Bir müddet yol alıp paytahtan uzaklaşınca yollarının üzerinde yeşil sarıklı, abalı uzun beyaz sakallı bir ihtiyar dervişe rastlamışlar.

Padişah :

— Selâmünaleyküm derviş baba!.. demiş. Derviş :

— Ve aleykümüsselâm padişahım .... diye mukabelede bulunmuş.

Padişah bu tebdil kıyafet halile dervişin kendisini tanımasından çok hayrete düşerek :

— Baba sen beni nasıl tanıdın .. Madem ki benim kim olduğumu biliyorsun benim derdimi ve onun devasını da bilirsin ... diyor. Derviş :

— Padişahım derdin bize malûmdur. Şu elmayı al. Bunu soyarak yarısını sen ye; yarısını da karına yedir. Kabuklarını da atına verirsin. Şu kadar ki dokuz ay sonra dünyaya gelecek olan oğluna ben gelinceye kadar ad takmayacaksın, demiş.

Dervişe bir ikramda bulunmak için padişah elini cebine sokup çıkarıncaya kadar derviş gözden nihan olmuş.

Padişah atını geri döndürerek vezirle saraya gelmişler, padişah dervişin verdiği elmayi soyarak yarısını sultana vermiş. Yarısını da kendi yemiş, kabuklarını da atına yedirtmiş.

Gel zaman, git zaman, aradan dokuz ay dokuz gün geçince padişahın nur topu gibi bir erkek evlâdı dünyaya gelmiş.At da bir erkek yavru doğurmuş. Padişah sevinden her tarafta şenlikler yapdırmış.

Gel zaman, git zaman, şehzade büyümüş okuma çağına gelmiş ... Padişah dervişin nasihatlerini yerine getirmek için şehzadeyi bir oda içinde kapatarak kendisini bir hoca tarafından okutmağa başlayor. Böylece bir kaç sene geçiyor ..

Birgün şehzade yemeğin içinden çıkan kemiği fırlatıyor... Kemik camlara rastlıyor. Ve camı kırıyor. Kırık camdan güneş ziyası odaya doluyor. Güneşin ne olduğunu bilmeyen şehzade, bunu mualliminden öğrendiği tarihteki düşmanlar ve devler zannederek, zıya ile cenk etmeğe başlıyor. Bir müddet sonra güneşin ziyası çekilmiş fakat şehzade de yorgun ve takatsiz olarak bir tarafa serilmiş bulunuyor. Bu sırada derse gelen muallim şehzadenin halini görerek sebebini soruyor. Şehzade de dev ve düşman ile cenk ettiğini söylüyor .... Hoca şehzadeye bunun güneş ziyası olduğunu ve düşman olmadığını öğretiyor. Bilâhare padişaha giderek gördüğünü anlatıyor, ve şehzadenin bu gidişle hep çocuk kalacağını biraz akıllanması, hayatı tanıması için mektebe verilmesi lâzımgeldiğini söylüyor ve padışahı ikna ediyor ....

Mektebde şehzadeyi arkadaşları «Atsız sultan » diye çağırıyorlar.

Bundan daima mütessir olan şehzadenin halini gören babası çocuğuna bir ad takmak kararını veriyor. Bunun üzerine büyük bir şenlik yapılıyor. Memleketin ileri gelenleri uleması çağırılıyor. Herkes şehzadeye bir ad arayıp bulamazken, uzaklardan kara bir duman beliriyor. Ve bu kara dumanın şehre yaklaşmakta olan bir atlı olduğu anlaşılıyor. Atlı yaklaşınca bunun elmayı veren derviş olduğunu padişah görüyor. Ve heman istikbaline koşuyor.

Derviş selâm verip aldıktan sonra :

— Padişahım niçin acele ettin ? korkarım ki bundan şehzadene bir zarar gelmesin şehzadenin adı Beyböyrek ; atın adı Bengiboz olsun !... Diyor. Ve padişah kendisine bir ikramda bulunmak için meşgul olurken derviş gözden nihan oluyor.

Bey Böyreğe zamanın adetlerine göre cenk talimleri yaptırılıyor... Ata binmeği, ok atmağı öğrenince şehzade elinde bir yay şehrin sokaklarında at koşturmağa başlayor.

Günlerden bir gün şehzade, elinde bir desti ile bir ihtiyarın çeşmeye gitmekte olduğunu görüyor. Yayına bir ok koyarak destiye nişan alıp atıyor. Ok destiyi kırıyor. İhtiyar kadın arkasına bakup destisini kıranın şehzade olduğunu görünce :

— Ne diyeyim a şehzadem . . betdua etmeğe dilim varmıyor. Gençsin, Akkavak kızınının hışmına uğrayasın!.. diyor.

Şehzade İhtiyar kadının bu sözlerinden mütessir oluyor .. Ve kendi yanından hiç ayırmadığı sılâhşoru « Mustafa » ya « Ak kavak » kızının kim olduğunu soruyor. Nihayet bu kızın ayın on dördü, günün on beşi gibi güzel olduğunu ve çadırlarda yaşayan bir beyin kızı olduğunu öğrenerek âşıkı oluyor, ve babasının göz yaşlarına rağmen bu kızı arayıp bulmağa gidiyor.

Yolda bir ceylâna rastlıyor.. Güzel olduğu için öldürmeğe kıyamıyor. Arkasından atını sürerek yakalamak istiyor.. Ceylân kaçıyor, o kovalıyor. Ceylân nihayet bir obada kurulmuş bir çadırın içine giriyor.. Şehzade atından inerek çadıra giriyor ve ceylânın ayın on dördü gibi genç bir kızın kolları arasında bulunduğunu görüyor.

Kızdan geyiği istiyor. Kız bunun

kendisine ait bulunduğunu söylüyor.. Bey Böyrek kızın güzelliğine âşık oluyor. Ve kıza kendisini ceylânı ile birlikte almak isterse ne söyliyeceğini soruyor. Kız:

— Beni babamdan istersin diyor.

Bey Böyrek kızı babasından isteyip alarak memleketine dönüyor. Sarayda düğün tedarikile meşgul olurlarken civar hükûmdarlardan bir Rum kralının hudutlara asker gönderdiği haber alınıyor.

Padişah dellallar bağırtarak asker çağırıyor ve muharebeye gitmek üzere hazırlanıyor. Fakat Bey Böyrek:

— Baba!.. Sen ihtiyarsın.. Sen paytahtda kal.. Ben giderim.

Diyerek babasının muharebeye gitmesine mani oluyor. Ve kendisi askerin önünde düşmana karşı çıkıyor. Düşmanla cenk başlıyor. Nihayet düşman mağlûp olup kaçıyor. Fakat şehzade yanındaki (39) askerle bir yerde uykuya dalarak düşmana esir düşüyor.. Bengiboz kişneyip her nekadar Bey Böyreği uyandırmak istiyorsa da şehzade uyanmayınca ipini dişile keserek kaçıyor..

Düşman esirleri memleketine getiriyor.. Ve bir zındanda hapsediyor. Gel zaman, git zaman... Aradan yedi yıl geçiyor. Zındanda bu (40) esirin saçları, sakalları, tırnakları büyüyor.. Bunları tıraş edip temizlemek için zindanın üstüne çıkarıyorlar.

Zindanın üstünde bunlar otururken aşağıdan bir kervanın geçmekte olduğunu görüyorlar. Şehzade bunlara hitaben sazile şunları söylüyor:

Bey Böyrek — Gelişin nereden bezirgân başı
Alırsın satarsın türlü kumaşı
Size kimler derler kimin kardaşi
Bize haber verin bizim illerden

Bezirgân — Gayet yüksektesin Ferhad dağının
Size kimler derler kimin oğlusun

Bey Böyrek — Gayet yüksekteyim mekânım Irak
Durup dinlenmiyor coşuyor yürek
Babam padişahtır ben de Bey Böyrek
Bizede bir haber verin ağalar

Bezirgân — Babanı sorarsan kadi büküldü
Gözlerinde nur kalmadı döküldü
Baltacı kel vezir tahta oturdu
Böyle haber aldık kölelerizden

Bey Böyrek — Demen beyler demen daldım sözüzden
Yaş yerine kan damladı gözümden
Akkavak kızından Bengibozumdan
Bize de bir haber verin ağalar

Bey Böyreğin kalenin dibinde geçmekte olan bezirgânlarla konuştuğunu gören zindancı gelip şehzadeye bir tokat vuruyor. Şehzadenin gözleri yaşla doluyor. Ve gönülden bir ah çekiyor.. Bütün bunları sarayın pençeresinden seyreden Tekfurun kızı şehzadeye acıyor ve zindancıyı çağırarak attığı dayağın sebebini soruyor. Haksız olduğunu görerek zindancıyı azarlıyor şehzadeyi çağırarak kim olduğunu zindana nasıl düştüğünü soruyor...

Şehzade başından geçenleri Tekfur kızına birer birer anlatıyor. Tekfurun kızı şehzadeye âşık oluyor.. Ve diyor ki:

— Şehzadem ben seni buradan kaçırırsam beni alır mısın?

Bu konuşma esnasında çok güzel olan Tekfur kızı da şehzadenin hoşuna gitmişti. Şehzade:

— Alırım amma, Akkavak kızından sonra, buna razı olur musun? diyor. Ve kız da buna razı olarak kararlaştırdıkları üzere şehzade gece kızdan aldığı anahtarlarla zindan kapısını açarak saraya giriyor ve orada kendisini bekleyen kızın yanına geliyor. Bir müddet konuşuyorlar ve kız şehzadeye :

— Sen memleketine gider babanın tahtına oturursun ve asker toplıyarak bizim tarafa gelirsin.. Yalnız gelirken sürülerce keçi ve mum tedarik etmeği unutma ! . . Mumları şehre gece vakti dahil olacağın zaman keçilerin boynuzlarına dikerek yak ve keçileri ormanlara salıver.. Bu suretle sizin askerlerinizin miktarı olduğundan pek çok olarak görünür. Sonra babama adam göndererek (39) askerle şehzadeyi istersin. Tabiî sen burada bulunmıyacağın için esirler eksik çıkacak. Bu sefer sen şehzadeye bedel Tekfurun kızını isterim yoksa şehri yakar yıkar esirleri keserim diye haber gönderirsin böylece konuşup kararlaştırdıktan aonra, kız şehzadenin beline bir ip bağlayıp pençereden aşağı salar.. İp kısa gelir.. Kız saçlarını keser ve ipe bağlar.. İp yine kısa gelir.. Şehzade belinden çakısını çıkararak ipi keser ve yere baygın olarak düşer.. Bir müddet sonra kendisine gelerek yoluna revan olur . Yolda Bengibozu hatırlıyarak türkülerle hatırasını anar.. Bu sıra da ormanın içinden kişneyerek Bengiboz koşa koşa gelir.. Bey Böyrek sarılıp atının gözlerinden öper.. Eğerini kaldırır yosunlarını sıyırır, yaralarını tımar eder..

Yolda bir çobana rastlar.. çobana kendi elbiselerini vererek çobanınkini de kendi geyer yine yoluna revan olur.. nihayet memleketinin kapısına gelir.. bir kulübenin kapısını çalar.. İhtiyar bir kadın sorar: «Kimsin?» Bey Böyrek:

— Tanrı misafiri. Yatacak yer ve yiyecek bir şey arıyorum. İhtiyar «yerim de yok, yiyeceğim de yok» diye cevap verir. Şehzade para vereceğini söyleyince ihtiyar kadın «yerim de var, yiyeceğim de var, atın için ahırım da var» deyip kapıyı açar..

Bey Böyrek evde ihtiyar kadından «Akkavak kızını, tahta geçen Kel Vezirin oğluna vermek istediklerini fakat Akkavak kızının onu kabul etmediğini, nihayet meydanda yüksek bir kavak ağacı üzerindeki gerdanlığı ok ile düşürecek olana varacağını ilân eylediğini» öğrenir..

Bey Böyrek sabahleyin kavak ağacının bulunduğu meydana varıyor.. Memleketin beyzadeleri ellerindeki yayları kavaktaki gerdanlığa nişan atıyorlardı. Kel Vezirin oğlu (39) uncu oku atmıştı. Sonuncu oka gelmişti. Keloğlan kıyafetindeki Bey Böyrek bu son oku onun namına kendisinin atmasını teklif ve israr ediyor. Nihayet Bey Böyrek alıp atıyor ve gerdanlığı düşürüyor.. Derhal Kel Vezirin oğlunun gerdanlığı düşürdüğü ilân ve düğün hazırlıklarına başlanıyor.

Keloğlan kıyafetindeki Bey Böyrek saraya gidiyor, kendisine ehemmiyet verilmediği için kadınlar tarafına giriyor. Bir aralık duvarda kendisinin eski sazını görerek çalmak için istiyor. Herkes gülüşüyor ve sazı veriyorlar.

Sazı eline alan Bey Böyrek tozlarını siliyor ve etrafa türküler atmağa başlıyor. Bu sırada Kel Vezirin karısı gülüşmeler üzerine geliyor. Bey Böyrek sazile ona gülünç bir şarkı söylüyor düğün evindeki kadınlar hep gülüşüyorlar.

Bir aralık, Akkavak kızı kendi nedimesi olan kızı gönderiyor. Kız meclise geliyor. Bunu gören Bey Böyrek şöylece ona lâf atıyor.

Evlerinin önü daracık
Mustafanın sevdiği sarıcık
Gel oyna hanum sen oyna
Gel oyna kancık sen oyna

Diyor.

❀	İSTANBUL MASALLARI	❀

KABAHAT KİMİN ?

Bir gün Susmuri Alageyiğe dedi ki :

— Sevgili komşum, ben çaya balık tutmağa gideceğim, yavrularıma biraz bakıverir misin ?

— Hay hay git, sen gelinceye kadar ben onlara bakarım.

Geyiğin bu vadı üzerine Susmuri yola koyuldu. Bir az sonra bir çok balıkla avdet etti. Fakat ne görsün, yavrularının hepsi ezilmiş. ölmüş. Hemen Alageyiğe koşup :

— Yavrularıma bakmamışsın, hepsi ezilmiş. Süleyman peygambere dava edeceğim. Alageyik :

—Ben de çok müteessirim komşu, fakat bilirsin ki ben danscılar başıyım. Siz gittikten sonra Gökçekarga dans havası çalmaya başladı. O zaman dans etmemek benim elimde değildi, dans ederken yavruların büsbütün aklımdan çıktı, üstlerine basıp ezmişim. Susmuri ağlaya, ağlaya Süleyman nebinin huzuruna vardı. Derdini anlattı ; kurtların, kuşların padişahı olan Süleyman nebi hemen Alageyiğe haber saldı. Mahkemeye getirtti.

— Susmurinin yavrularını sen mi ezdin?

— Evet şevketlim, fakat kasden değil.

— Ya nasıl ?

— Zatı haşmetpenahlari bilirler ki, kulunuz dansçılar başıyım. Gökçekarga dans havası çalmağa başladı. Dans etmemek elimde değildi, görmiyerek ezmişim. Süleyman nebi Gökçekargayı çağırdı.

— Dans havasını sen mi çaldın ?

— Evet şevketlim, çünkü çalmamak elimde değildi.

— Niçin

— Zatı haşmetpenahlari bilirler ki çalgıcılar başıyım. Kertenkele hazırlanıp meydana çıkmış, çalmasam olmaz. Süleyman nebi kertenkeleyi çagırttı :

— Sen mi hazırlanıp meydana çıktın ?

— Evet efendimiz, çünkü başka türlü yapamazdım.

— Niçin ?

— Zatı haşmetpenahlari bilirler ki kulunuz yola hazırlanma başı kaplunbağıyı zırhlı gördüm, hazırlanmazsam olmaz. Süleyman nebi kaplunbağayı çağırttı.

— Niçin zırhlandın ?

— Yengecin ayaklarını çatal çutal yürürken gördüm de ondan. Süleyman nebi yengeci de çağırttı.

Kendisini Mustafanın sevdiğini Bey Böyrekten başka bir yabancının bilmediğinden emin olan kız hemen Akkavak kızının yanına koşarak bu Keloğlanın tekin olmadığını ve türkünün manâsını anlatıyor.

Akkavak kızı merak ederek aşağıya iniyor. Bey Böyrek Akkavak kızına kendini şu türkü ile tanıtıyor.

Çıkmış inciler nalına
Gelir salına salına
Girmiş âşıkın kanına
Gel oyna yârim sen oyna
Gel oyna hatun sen oyna

Ve yüzündeki nikabı açarak kendini meydana veriyor. Her tarafta Bey Böyreğin gelişi bir heyecan uyandırıyor. Taraftarları Bey Böyreği tahta geçiriyorlar. Akkavak kızı Bey Böyreğin Tekfur kızını almasına razı oluyor.. Bey Böyrek Tekfur kizile kararlaştırdıkları gibi yapıyor.. Gidip esir olan otuz dokuz arkadaşını ve Tekfurun kızını alıp memleketine getiriyor.

Kırk gün, kırk gece düğün yapıyor, Akkavak kızı ve Tekfur kızını Bey Böyrek alıyor. Mustafa da Sarıcık ile evleniyor.

Onlar ermiş muradına...

A. Baha Gökoğlu

✻ ETNOĞRAFYA VE FOLKLOR SÖZLÜK TASLAĞI ✻

(Geçen sayıdan devam)

Elim gaydı dilim gaydı
Amanın zerhoş ne tez aydı
Çuha da yelek eklolur civanım aman
Çirkin seven dertlolur civanım aman
Severisen gözel sev ölüyon
Gözel merhametli olur
Hanım hanım zarif hanım
Halın hatırın soralım
Annenden izin alalım
Bu gece bizde kalalım
(Ara nağme)

Uzun kavak ne uzarsın boşuna ağanım aman
Hiç sevdalar gelmedimi başına ölüyon aman
Elim gaydı dilim gaydı
Ağam zerhoş ne tez aydı
Bu iş böyle olmayaydı
(Ara nağme)

[*Bibliyografya*: *A. H. T. O.*; *Z. K. D.*]

AÇKİ. 1) Perdah, cilâ, lostra.

— 2) Demircilerin baltanın deliğini (küplengüsünü) açıp genişletmek için kullandıkları bir çeşit âlet.

— 3) Hamur açmağa mahsus oklava (Yozgat).

AÇKIÇ, AÇKI MAKİNESİ. Tabaklanmış derinin yüzünü perdahlamağa yarıyan kalın çamdan yapılmış üstüvane şeklinde manivelâlı bir âlet. Bu âlet, deri üzerinde kesik kesik çarpmalar yaparak deriyi parlatır.

[*Bibliyografya Ö. A.*; *A. D. D.*; *D. F.*; *M. D. M.*]

AÇMA. Boz, kıraç topraktan veyahut fundalık, ormanlık araziden açılan tarla. [*Bibliyografya Ö. A.*]

AÇMAZ. 1) Satranç ve dama oyunlarında karşısındakini, sonradan taşlarını kırmak için, yemlemek suretile şaşırtacak oyun; Şahın mat olacak bir vaziyete düşmesi.

— 2) Dalavere, hile, şaşırtma.

— 3) Yaramama, uygun olmama «orası bizi acmaz ».

AÇMAZA GELMEK. Aldanmak, tehlikeye girmek, hileye düşmek.

[*Bibliyografya : İ. A. H. T.; S. A.*]

ADADİYOZ. Çapkın kılıklı; uçarı, kopuk kıyafetli.

[*Bibliyografya : İ.A. H. T.; B.AR.*]

ADA DÜDÜĞÜ. Kaval, ney (Kırşehir) (Bak : Kaval).

ADAĞINI KESMEK. Henüz adaklamağa, yani ilk defa yürümeğe başlıyan çocukların ayakları kösteklenerek sık sık düşmesi üzerine yapılan bir halk törüsüdür. Bunun için çocuğun ayakları, bir sicim ipliğile birbirine bağlandıktan sonra, çocuk birisi tarafından kapılıp kaçırılır. Kaçırılan bu çocuk diğer biri tarafından yakalanarak ayağındaki sicim kesilir. Yapılan bu törü ite çocuğun sık sık düşmekten kurtarılmış olduğuna inanılır. (Erzurum, Van illeri) (Bak: Ayak kesmek, Ayak kösteğini kesmek, Köstek).

[*Bibliyografya*; *Ö. A. ; D. F.*]

ADAK. Adak, kutsal tanılan bir şahsa, bir şeye, herhangi bir dileğin olması için

---

— Neden öyle ayaklarını dirken gibi açarak yürüdün ?

— Ok atan balığın oklarını gördüm de ondan. Sülyeman nebi ok atan balığı çağırttı.

— Niye oklarını hazırladın ?

— Efendim Susmuri yavrularıma hücüm etti ve bir çoklarını öldürdü. Müdafaa için oklandım. O zaman Süleyman nebi Susmuriye sordu :

— Acaba kabahat kimin? Surmuri mahcup oldu. Af diledi.

Nahit Tarhan

adı söylenilerek yapılan nezir ve nezir edilen nesnedir. Bu törü, bir kısmının zamanla kendiliğinden ve bir kısmının da devlet kanunlarile ortadan kalkmasına rağmen yine halk arasında yaşamaktadır. Adak, bilhassa kadınlar arasında önemli bir özgülük gösterir. Esasen adağı yaptıracak sebepler kadınları daha çok meşgul eden şeylerdir. Meselâ, bir oğlan çocuğu olması, kalık bir kızın kısmeti çıkması, çocuğun yürümesi gibi işlerde yedi mahallenin yoksulunu doyurmak, yine yedi yoksulun sırtını giydirmek, yedi dedeye mum dikmek, hep kadınlar tarafndan anılıp yapılan adaklardır.

Adaklar para vermek, mum dikmek ve dağıtmak, horoz, tavuk, koyun, keçi sığır, hatta deve kurban etmek suretile yapıldığı gibi, yasin okumak, hatim indirmek ve mevlût okutmak, oruç tutmak, nafile namazı kılmak gibi şeylerle de yapılır. Adak adanan bazı yatırlara hayatta iken meşrebleri göz önüne getirilerek ruhlarının bundan memnun kalacakları inananı dolayısile buna göre adamak âdeti de vardır. Bu meyanda:

«İbrahim Ethem dede
Gömleği keten dede
Eğer muradım olursa
Sana üç göbek atam dede .»

tekerlemesile yapılan adak da bilhassa kadınlar arasında pek meşhurdur. Bu adak bir kapının duvar köşesine dönülerek üç göbek atmak suretile yerine getirilir. Adağı icap ettiren sebeplere gelince, bunlar da, bellibaşlı olmak üzere, çocuğu olmak, yaşamak, yürümek, bir hastalıktan kurtulmak, bir felâketi hayırlisile atlatmak, bir işe girmek, bir kızın kısmeti çıkmak, borçtan kurtulmak, bir evi başarıp bitirmek. yağmur yağmak, askerde bulunan biri salimen dönmek gibi şeylerden ibarettir.

Adaklar, yatır denilen erenlere, evliyalara adandığı gibi, kutsal tanılan taş ve ağaçlara da adanır. Meselâ Sinop ilinin Gerze ilçesine bağlı Şeyh Hüseyin köyünde «Satı taşı» denile ve kutsal tanılan bir taş vardır. Mahaza her şehrin, her kasabanın, hatta her köyün bir yatırı, yürüyen dedesi, hulâsa adak adanacak yerleri vardır ki bunların şimdiye kadar türlü gazete ve dergilerde çıkan betkelerde isimleri geçenlerin sayısı bile yüzleri bulur (Bak: yatırlar, kutsal taş ve ağaçlar). İstanbulun Sümbülefendi, Merkezefendi, Karacaahmed ve eski maarif nezareti altındaki Tezveren Baba'sı pek meşhurdur.

Çocuğu yürüyen, hastası iyi olan en aşağı bir horoz olsun keser. Bu gibi adaklar için daha ziyade bir kan akıtmak gerektir. Adak yerine getirilmezse, yani bir kan akıtılmazsa, o ailenin başı ferah gitmiyeceği için dirlik ve düzenlik görmiyeceği inanı yüreklerde kökleşmiştir. Kesilen kurban, büyükse konu komşuya ve yoksullara kâmilen dağıtılır ve etinden ev halkı bir lokma almazlar. Bazı taraflarda sevap olduğu inanile parmakla bir parça yalanır. Şayet, kurban küçük ise, adağı icap ettiren sebep te küçüktür. Bu ya bir yoksula verilir, yahut mahallenin çocukları toplanır, et ile pilâv pişirilip çocuklara yedirilir ve bu suretle adak yerine getirilir. Adak törüsünde çocuklar da göz önüne getirilir, yedirilir, içirilir, para verilir ve onların «adağın kabul olsun» demeleri bir uğur sayılır.

Güney türkmenleri arasında adaklar mutlaka bir ziyarette kesilip yedirilir. Artakalan kısım «sen de ye, ya mubarek» denilerek yatırın üzerine dökülür. Kırşehir ve dolayında oturan alevî köylüler

eskiden çocuklarını Hacı Bektaş Çelebilerine tekke için adak olarak verirlerdi.

[Bibliyografya: Ö. A.; A. H.; C. T. O.; Ç. H.]

ADAK AŞI. Kurak zamanlarda çocuklar tarafından yağmur yağması için yapılan törü sırasında toplanıp pişirilen bir yemektir. Bunun için bir veya birkaç mahallenin kız ve oğlan çocukları bir araya toplanarak içlerinden birisinin başına büyük bir pösteki örter, yahut bir kalbur koyarlar. Örtülen pösteki üzerine yufka pişirilen geniş bir saç ve saçın üstüne de oklava ve bir parça yağ koyarak «Yağmur gelini [Çömçe gelin, Çullu kadın, Fatma kadın] » yaparlar. Gelinin, ilk çıktığı evden tepesine bir testi su aktarılır. Saçın kenarlarından etrafa dökülen suyun altında çocuk döner ve kafile ile yola çıkarlar. Ev ev gezer, kapı kapı dolaşırlar. Bu dolaşma sırasında: «Teknede hamur, kapılarda çamur, ver Allahım ver, bir hızlı yağmur» veya, Çoğlu çoğlu lengerek ※ gökten bir yağmur gerek ※ dere tepe sel olsun ※ ekincikler bol olsun ※ hu diyelim hû ※ iki bin kazan su» tekerlemesi hep bir ağızdan bir düziye söylenilir. Çocuklara evlerden verilen yağ, bulgur, yumurta, ekmek v. s. gibi şeyler yağmur gelininin başında taşıdığı saçn üstüne konulur. Bu suretle bir iki saat bağıra çağıra gezen ve bir hayli yiyecek toplıyan çocuklar ilk çıktıkları eve dönerler, evde, topladıkları yiyeceklerle «Adak aşı» pişirilir. Sofralar kurulur, şenlik içinde bu yemeklar yenilir. Eğer, çocukların bu törüsü esnasında tesadüfen yağmur da yağarsa kendilerine karşı gösterilen cömertlik çok fazla olur. Bu törü bazı taraflarda başa kalbur konmakla yapılır. Kalburu taşıyan çocuk yalnız iç donla kalır ve bu çıplak çocuğun başına ekseri evlerden bakraçla su dökülür.

[Bak: Çömçe, kepçe gelin., Çullu kadın, Fatma kadın]

[Bibliyografya: Ö. A.; A. H; Ç. H.]

ADAK ÇOCUKLARI Şeker ve kurban bayramlarının arife günlerinde çocuklar tarafından sabahleyin bir törü yapılır ki bunu yapan çocuklara «adak çocukları» denilir. Bu törü pek yakın zamanlara kadar daha genel bir şekilde yapılırdı. Şimdi yersel bir mahiyet almıştır. Bunun için mahalle çocukları bir araya gelerek kendilerine içlerinden bir baş seçer ve bu başın idaresi altında sokak sokak dolaşarak evleri sıra ile gezerler. Bu gezmeler sırasında hep bir ağızdan «Adak adak, yağlı dudak, üzüm çöpü armut sapı . . . » gibi tekerlemeler söylenir. Çocuklara her evden üzüm, leblebi, elma, armut, fıstık gibi meyvalar verilir. Verilen bu nesneler, çoğu başları tarafından alınmak suretile çocuklar arasında pay edilerek yenilir.

[Bibliyografya: Ö. A.; A. H.]

ADAKLAMAK. Küçük çocuklar ilk defa yürümeğe başlamak. Halk arasında oğlan ve kız çocuklarının bir buçuk yaşlarında adaklamağa başlayacakları hakkında bir telâkki vardır. Doğusal Anadoluda adaklıyan bir çocuk kendisinden bir kaç adım uzakta durulmak ve eller açılmak suretile «adak, budak!.» sözlerile yürümeğe teşvik edilir. (Bak: Abalamak, apalamak, emeklemek, sıralamak, yürümek, tay tay durmak.) (1) *[Bibliyografya: D. F.]*

(1) Ayağın eski şekli adaktır. Sonradan « d, y » tebadüllerile adak, ayak olmuştur. Adak şekli doğusal Anadoluda

hâlâ yaşamaktadır. Ayak ise genel bir özlük almıştır. Tay da muvazene, denklik demektir. « Tay tay durmak » muvazeneli durmak demektir. Burada kelime tekrarlanmak suretile çocuğa bir iş telkin ediliyor.

ADAMAKILLI. İşe yarar, münasip, akla uygun, iyice, eni konu.

(*Bibliyografya: B. T. L. ; K. T.; M. D. M.; Ö.A.*)

ADAMIM. Dostum, ahbabım, canımciğerim, birşehirlim, teklifsiz arkadaşım.

(*Bibliyografya : B. A*)

ADAMLIK. Yozgat ve dolayında içi pamuklu erkek hırkası, Balıkesirde ise düğünlerde ve gezme yerlerinde giyilen giysi (Bak: yabanlık). (*Bibliyografya: D. F.*)

ADANA TÜRKÜSÜ. Konservatuar tarafından 1928 yılı içinde yapılan müzik folkloru araştırma gezisi sırasında Çankırı da tesbit edilen bir halk türküsü olup güftesi şudur:

«Aman Adananın dört yanı tepe
Uyaralım kızları öpe öpe
Aman yârin kulağında elmas küpe
Aman Adanalı canım Adanalı.

*

Aman Adananın dört yanı bostan
Selâm da geldi nazlı dosttan
. . . .
Aman Adanalı Canım Adanalı»

Bu türkünün bir notası « Halk Türküleri» adlı eserde yazılıdır.

[*Bibliyografya: H. T., defter 8, 1929*]

ADE. (Ilgaz «Çankırı», Kayseri) (Bak: ABA, 1).

[*Bibliyografya: A. D. D.; K. S.*]

ÂDETLER. (Folklor maddesine bak).

ADIM ARTIRMA OYUNU. (Bak: Artırma oyunu).

ADIMINI DENK (TEK) ALMAK. Önlemli, öngörülü hareket etmek; tetik davranmak.

[*Bibliyografya: M. D. M.; B. T. L.*]

AD KOMACA OYUNU. Manisanın Ula kamunu dahiline kışın ocak başlarında oynanan bir çocuk oyunudur. Bu oyunda ocak başına toplananlardan biri elindeki maşa veyahut İsran ile ocak içindeki kömürsüz külleri bir araya getirerek güzelce düzeltir. Üzeri bir kâğıt yüzü kadar beyaz ve düz olunca maşanın dik yanile bu külün üstüne ince elif gibi çizgiler çizer. Bu çizgilerden her biri memleketin güzel şehirlerinden, anılı adamlardan biri olabildiği gibi bunların büsbütün karşıtı olanlar da bulunur. Bazan da bulundukları köyün güzel, çirkin kızları ve gençleri de bu çizgilerde dahildir.

Külün üstüne çizgileri yapan kimse, yani oyunbaşı, her bir çizginin neyin, kimin adı, işareti olduğunu aklında tutar ve bunu kimseye söylemez. Nihayet ocak başına toplananlara bu çizgilerden hangisini aldıklarını sorar. Sonra oyunbaşı da, oyunculara beğendikleri çizgilerin ifade ettiği adları birer birer söyler. İyi, güzel bir şey almış olanlar çok sevindikleri gibi fena bir şey alanlar da mahzun olurlar. Bu, iyi kötü bazan uzun aytışmalara sebep olur. Bir çok defalar da oyunda çizgi beğenen güzel kızlara çirkin adamlar isabet edince hep birden gülüşür, eğlenirler. Oyun bu suretle saatlarce sürer. Her çocuk yeni bir heyecanla oyunun tekrarlanmasını bekler.

[*Bibliyografya: A. Ç. O.*]

ADLAR, ADVERME İLE İLİŞİKLİ ÂDET ÂDET VE İNANMLAR. Adlar ve ad verme ile ilişikli halk törü ve inanmaları, biri ulusal, diğeri islâmiğ iki türlü akidenin aynı za-

manda yaşayan iz ve etkilerini taşımaktadır. Şu kadar ki, konumuzun esası bugün halk arasında yaşıyan adlarla bunun etrafındaki törü ve inanmaları bütün özgülüklerile izahtan ibaret olduğuna göre her iki kısma tarihiğ yönden dokunmayı daha çok özel ve ayrı bir araştırmanın konusu saydığımızdan burada bu ciheti şöyle bir işaret etmekle kalıyoruz.

Bizde, doğan çocuklara çok kere peygamber, ashap veya belli evliya adları verilir. Şu kadar ki, belli olan bu Arap ve Fars adları yanında, çoğu köylerde olmak üzere, öz Türkçe bir hayli erkek ve kadın adlarına da sık sık rastlanır. Bugün Anadolu ve Trakya köylüleri arasında hâlâ yaşamakta olan bu türlü bir çok adlar vardır. Bütün bu adların ve bu arada aile adlarının Türk dili, Türk tarihi ve etnolojisi bakımından haiz olduğu önem dolayısile bunların geniş bir ölçüde toplanıp araştırılması en gerekli işlerden birini teşkil eder. Bizim özel araştırmalarla türlü kaynaklarda rastlayıp kaydettiğimiz iki yüz kadar erkek ve kadın adı aşağıya yazılmıştır. Bu sayının daha bir kaç kat fazla olacağını oranlama hiç te güç değildir. Aşağı yazılan bu adlardan bir kısmının veriliş tarzı, adlamak sebepleri bazı törü ve inanmalarla ilgili olduğundan bunlar da adların sayılışından sonra birer birer yazılmıştır.

Erkek adları: Adı güzel (Erzurum Haneki köyü), Aguş (Trakya köyleri) Aslan, Aydın, Akbaş, Ayvaz (Kilis), Bektaş, Budak, Beyazıt (Vanlılar arasında), Bayram, Büyükbaba (Bayburt), Binalı (Erzurum), Battal, Bedo, « Batu » (Anadolunun doğu ve güney doğusu), Bozan (Gaziantep), Ceyran «Ceylan», Çakır, Çelik, Doğan, Dursun, Durmuş, Duran, Durak, Dündar, Demir, Demirtaş (Bursa yaylacık köyü), Durbaba (Kelkit), Dede, Emür, Umur (Sinop ili), Gökmen, Gökçe, Han (Anadolunun doğu ve güney doğusu), Işık, İbiş, Kaplan, Kuzu, Koç, Koyun, Kurt, Kaya (Erzincan), Karaca (Gerze «Sinop»), Karayaşlı, Kutan (Erzurum, Kars ve dolayları) Keleş, Laçin (Doğu Anadolu), Mavî, Mavalî (Güneyde koyuncu oymağı), Memiş (Samî köten olan Mehmetle ilişiği yoktur), Menteş (Anadolunun doğu ve güney doğusu), Oruç (Sinop ili), Papir « Babır, Babur » (Doğusal Anadolu), Salman, Satılmış, Satık, Sincan (Trabzon), Sulhan «Salhan» Suli, Sakman (Doğusal Anadolu), Sungur, Taştan, Tanrıverdi, Tuna (güneyde), Tosun, Temel (?) (Trabzon, Çoruh illeri), Tekin, Uslu (Sinop), yaman (Ayancık «Sinop»), Yaşar, Yavaş, Yahşı.

Kadın adları: Ay, Aykaş, Aykadın Aytulun «Dulun», Altın (Çerkeş), Akgül, Akkadın, Akkız, Anakız, Ayşalı (Senirkent), Arzu (1) Beyaz, Benligül, Ballı, Biter (Seyhan), Boncuk, Çiçek, Döndü, Döne, Dönüş (Polatlı), Durkadın (Düzce «Bolu»), Durdu, Eyna, Eynagül, Ezine, Elvide, Emeti, Esengül, Elmas, Fidan, Güldöne, Gümüş, Gül, Gülören, Gülöz (Bolu) Gülnazik, Gülbeyaz, Gülpembe, Güley, Gülüm «Mes'ude», Güler, Güldem «Gülendam yapılmıştır», Güneş Gün, Güllü, Güliser, « Gülizar yapılmıştır », Hapı, Hapa, Hapış, Hapılı, (Civan yaylağı «Mersin» Köserelli oymağı) Hatun, İpek,

(1) Kilisli öğretmen bay Rifat, «Rabguzî» den derlediği sözler arasında bu ada rasladığını ve bunun yedi seyyar yıldızdan birinin adı olduğunu bildirmektedir.

İnci, Kadın, Kumru, Kezban, Mavi, Mavili Maviş, Menekşe, Narkadın (?) (Bartın) Ördek, Pamuk, Senem, Sütlü kadın (Çankırı) Suna, Sülün, Sırma, Satı, Şüşe (Doğusal Anadolu), Turna, Tozzak, Tolay, Tutu, Turcafan, Turcuş (Boyabat «Sinop») Üçgül, Ümüş, «Ümühan», Ülker, Yeter, Yakut, Yıldız, Zümrüt, (Bu kelime aslan Arapça değilir).

Oğlan ve kız çocuklarına verilen bu adlardan bir kısmının veriliş sebeplerinin bazı törü ve inanmalarla ilgili olduğu yukarıda işaret edilmişti. Binaenaleyh, bu türlü adların belli başlı olanları da şunlardan ibarettir.

I Satı, Satılmış : Çocuğu olmıyan veya olupta yaşamıyan aileler muhitlerindeki yatırlara adak adar, dilek diler, doğacak çocuğunu bunlara satar (Bak: Adak). Çocuk doğunca yaşına girmeden yatıra gidip adak yerine getirllir ; çocuk da yatıra satılmış olduğundan yaşıyacağına inanılır. Bazı yerlerde ise «Satı taşı» denilen ve kutsal tanılan taşlar da vardır (Bak : Adak) Bu taşlar, bu türlü aileler tarafından ziyaret edilir. Ziyaretlerden sonra gerek yatırın himmetinden ve gerek taşın kutsallığından ötürü çocuk olursa oğlana «Satılmış», kıza «Satı» adı konulur. Şu kadar ki, bazan doğan çocuklara bu iki addan birinin verilişi sadece yatır veya taştan yapılan istianelere müstenit olmaz, çocuk ya aile içinden birine veya başka bir adama da satılır.

Bu telâkkiye göre de çocuğu yaşamıyan aileler son doğan çocuğu, beş altı günlük iken, güneş doğmadan önce sokağa bırakırlar. İlk geçen yolcunun gözüne ilişen bu çocuk için ailesi ile yolcu arasında bir alım satım işi geçer. Çocuğun baba veya anası yolcunun yanına sokularak «bulduğun bu çocuğu bana sat» der ve bedelini vererek çocuğu yolcudan satın alır. Kezalik bu türlü aileler bazan doğan çocuklarını iyi halile ün almış adamlara, büyük valide veya dedesine, hattâ bizzat babasına, çocuğu yaşıyan bir kadına da satarlar ki bütün bu törülerlerle çocuğun yaşıyacağına inanılır ve bu suretlerle de yine adı «Satılmış» veya «Satı» konulur.

II) Arap, Kürt : Güney illerinde çocuğu yaşamıyanlar son doğan çocuğunu çarşıda ilk tesadüf ettiği bir Arap veya Kürde pazarlık suretile satar; sonra çocuğu bunlardan satın alırlar. Bu suretle satılmış çocuklara satın aldıkları adamın soyuna göre «Arap» veya «Kürt» adı verirler.

Doğusal Anadoluda, çocuğu yaşamıyan ailelerin, bu adlar dışında, son doğan çocuklarına bazan bir ermeni adı koydukları da Bay Abdülkadir, doğusal Anadolu folkloru üzerine bastırdığı « Rapor » adlı eserinde yazar.

III) Duran, Durak, Dursun, Durdu, Durmuş, Temel, Taştan, Yaşar, Binalı: Bu adlar da kezalik çocuğu olup yaşamıyan veya çok çocuk düşürüp nihayet biri kalan aile tarafından son doğan çocuklarına, erkek veya kız olduğuna göre seçilip verilir.

Rize ve dolayında çocuğu yaşamıyan aileler son doğan çocuklarını, çocuğu yaşıyan kardeşlik edindikleri yakın komşularından bir kadına satarlar. Bu kadın çocuğu kırk gün emzirir ve sonra ailesine geri verir. Şu suretla çocuğun yaşıyacağına inanıldığı gibi adı da «Duran» veya «Durdu», «Durmuş» konur.

IV) Döndü, Döne, Dönüş; Bu adlar

DEVREKEDE HALK ARASINDAKİ AYA DAİR BİLGİLER

I — Ay insan şeklinde imiş, yüzündeki bütün âzalar görünürmüş, genç ve bekâr olduğunu ve bakire olan güneşle aralarında kuvvetli bir aşk ve sevda bulunduğu halde hiçbir zaman biribirlerile buluşamaz ve evlenemezlermiş, hattâ bunların evlenmeleri ne zaman mümkün olursa, biribirlerile buluşurlarsa o zaman kıyamet kopacakmış.

II — Bir erkek veyahut kız çocuğunun fazlaca güzel olduğunu söylemek için (ay) a teşbih ederler. Meselâ «Ayın on dördü» gibi kız veyahut oğlan, ayın on dördü gibi çocuk tabirleri her zaman kullanılır.

III — Halk tababetinde ayın rolü pek çoktur. Başlıcalarını izah edelim:

a — Kötürüm olan, gezemiyen çocukların bir an evvel gezebilmeleri için ayın ilk cuma günü çocuk kollarından tutularak (selâ) verildiği esnada selâ veren müezzine doğru döndürülerek «selâ yürüdü, sen de yürü» denirse derhal çocuk yürürmüş.

b — Yine kötürüm çocuğu gezdirmek için ayın ilk cuma günü müslümanlar camiye toplandıktan sonra çocuğun ayakları bağlanıp cami kapısı önünde intizar ettirilerek camiden çıkan ilk adama çocuğun ayaklarını açması söylenir, eğer çözerse yine çocuk yürürmüş.

c — Kezalik kötürüm çocuk için, Ayın ilk çarşamba günü akşamdan kıbleye karşı olan yedi kapıya bir mikdar balmumu yapıştırılıp perşembe günü erkenden yani şafaktan evvel mezkûr mumlar eritilerek bir delikten suya akıtılacak su içerisinde donan mum muhtelif hayvanlardan birisinin şeklini iktisap edermiş, işte o hayvan çocuğu basmış, çocuk ondan dolayı yürüyemezmiş. Mezkûr mumdan hasıl olan hayvan alınır, çocuğun boyu (kuş burnu) tabir edilen yabani gül ağacile ölçülüp çocuğun ismi değiştirilerek hayvan ve ağaç

---

biri hastalık veya ölüm, diğeri cinsiyetin değişmesi gibi türlü inanmalardan ötürü verilir. Bir ailenin birbiri arkasına çocukları kız doğarsa kızın oğlana dönmesi için son doğan çocuğa bu adlardan biri konulur. Kezalik çocuk hastalanır, ölümcül dereceye gelir, sonra iyileşirse eski adı bırakılarak bu adlardan biri verilir. Yine, çocukları yaşamayıp ölen aileler çocuklarının ölümünden dönerek yaşaması için son doğan çocuğa «Döndü, Döde, Dönüş» gibi adlardan birini takar.

Şu suretle bu adlardan biri verilmekle sonradan doğon çocukların ailenin isteği gibi kızdan oğlana döneceğine, hastalık veya ölümden kurtulduğuna, kurtulacağına inanılır.

V) Yeter: Çok çocuğu olan bir aile artık fazla çocuk istemediği halde yine çocukları dünyaya gelirse son doğanın adı Yeter konur.

VI) Yeterkız: Daima kız çocuğu doğuranlar çocuklarının oğlan olması isteğile son doğan kız çocuklarına « Yeter kız » adını verirler.

M. Şakir Ülkütaşır.

çocuğun her zaman basıp geçeceği bir yere gömülürse yine çocuk yürürmüş.

d — Çocuklara arız olan muhtelif hastalıklara «aylık» tesmiye olunur. Bu hastalığın izalesi için ayın ilk çarşambasında eski gümüş mecidiye kadar bir kâğıt alınarak aya doğru dönülüp ay şeklinde kesilir ve çocuğun başında bulundurulursa çocuk müptelâ olduğu hastalıktan kurtulur.

e — Ayın ilk çarşambasında saç kesilirse çabuk uzar ve iyi olurmuş.

f — Nisan ayına mahsus yağmurdan kadınlar saçlarına dökerlerse fazlaca uzarmış, yine bu yağmurdan balıkların ağzına düşerse inci olurmuş, kezalik nisan yağmurile yoğurt mayalanırmış, yani süte dökülürse yoğurt olurmuş.

IV — Kameri bir aynanın içerisine alıp hiçbir tarafa bakmadan ve konuşmadan bir takım dualar ve ayetler okunur ve ayrı ve uzakta olan birisini görmek niyet edilirse görmek istenilen adam ve ne yaptığı aynanın içerisinde görülürmüş. (Bedritam olması) şarttır.

a — Ayın iptidalarında ve sonunda, yani terbiievvel ve terbiisani zamanlarında ağaçlardan meyva alınırsa ertesi sene artık iyi meyva vermiyeceğini ve cinsi kuruyacağını zannederler.

b — Sebzeler, bostanlarda dahi zikredilen zamanlarda ekilirse tohumlar bozulur, kurt olur ve hasılât alınamazmış.

c — Binalar için kesilecek ağaçlar ayın iptidalarında kesilirse çabuk çürürmüş, bunun için ayın on beşinden sonra kesmek lâzımmış.

d — Ay nihayetlerinde muhtelif hastalıklar hasıl olurmuş, bunların tedavi çareleri üç numarada izah edilmişti.

c — Muharrem ve Sefer aylarında nikâh merasimi icra edilmez, şayet bu aylarda bir kız bir erkekle izdivaç ederse uğursuz olurmuş.

V — Bilumum meyvalar ve sebzeler, bostanlar umumiyetle ay bedritam halinde iken toplanır.

Yukarıda yazdığımız gibi ayın ilk ve sonunda meyvalar toplanırsa artık meyva olmaz ve bozulurmuş.

VI — Ayın lekeleri, kulakları, burnu, ağzı, yüzü ve sairesi imiş.

VII — Ay bir ayna içerisine aksettirilirse kaç günlük ve kaç parça olduğu görünürmüş.

VIII — Ayın tutulması şundan ileri gelirmiş: İnsanlar fazlaca isyan eder, Allahı unutur, günah işlerlerse o zaman ay tutulurmuş, bir de ayın tutulması harp olacağını gösterirmiş.

Ay tutulduğu zaman ezan okunur, selâ verilir, teneke vurulur, dualar okunur, silâh atılır. Dolayısile Allahtan af talep olunur.

IX — Aya mahsus bir çok maniler vardır. Bunlardan bir ikisini yazıyorum : bundan evvel göndermiş olduğum yazılarla beraber bir çok mani takdim etmiştim.

Ay ışığı süt gibi
Ya dürülür kâğıt gibi
Evliler eve gider
Ergen gezer it gibi.

Ay ışığı süt gibi
Arkalığım çit gibi
Sen orada uluma
Ammimgilin it gibi.

Ay doğdu bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
yâre insafg önder
Ya bana sabır Allah.

Muallim : **M. Akif**

Belediye İşleri Kılavuzu

Tertip eden:

HALİT BAYRI

Belediyelere ait bütün kanun, nizamname, talimatname, tefsir ve kararları muhtevidir.

Fiatı: 125 kuruş

Tevzi Merkezi: İstanbul Ankara Caddesi, Remzi Kitapevi